

U poglavlju *Kamene rukotvorine* (68-99) detaljno je ilustracijama, fotografijom i tekstem prikazana tehnologija, proizvodnja te tehnološka analiza materijala s hrvatskih nalazišta. Vrlo su detaljne i korisne ilustracije oblutaka i alata neandertalaca te usporedbe različitih tipova. Pogotovo je detaljno obrađeno tipološko razvrstavanje alata koje je od iznimne važnosti za definiranje, prepoznavanje i klasifikaciju.

Koštane i drvene rukotvorine (100-106) poglavlje je koje na prethodno spomenuti način obrađuje koplja, drške i jednostavne šiljke, o kojima donosi podatke s područja Hrvatske. U sljedećem se poglavlju koje govori o svakodnevnom životu, naslovljenom *Pribavljanje hrane i prehrana* (107-113), obrađuju teorije o prehrani neandertalaca koje podrazumijevaju i spornu teoriju o neandertalcima lešinarima. Autor vrlo razumljivo, argumentirano i postupno objašnjava zašto nije moguće da su neandertalci bili samo lešinari te donosi zanimljive znanstvene dokaze u korist teorije da su bili lovci, dapače organizirani lovci, a to podrazumijeva određeni stupanj društvene organizacije i inteligencije, što većina znanstvenika nije bila sklona priznati. Jednako tako donošenjem podataka znanstvenih i laboratorijskih analiza baca novo svjetlo na prehranu te vrste.

U poglavlju *Duhovnost i simbolika* (114-130) autor raspravlja o neandertalcima kao o prvima u cjelokupnoj ljudskoj prošlosti koji su pokapali mrtve, obavljali rituale nad pokojnicima i služili se predmetima koji su imali simboličku namjenu. Navodi se zanimljiv podatak o sumnji na kanibalizam neandertalaca u Krapini.

U poglavlju *Kulturni kontekst zadnjih neandertalaca* (131-138) govori se o razdoblju prelaska iz srednjeg u gornji paleolitik te o pojavi modernih ljudi potvrđenoj najprije na afričkim nalazištima. Autor govori o različitim alatima kao sredstvu raspoznavanja stupnja razvijenosti neandertalskih skupina na različitim mjestima.

Nakon neandertalaca (139-147) poglavlje je o gornjem paleolitu te o različitim aspektima modernog ponašanja koje je čovjek dotad usvojio; posljednje poglavlje *Koliko smo različiti?* (148-152), govori o dostignuću i spoznaji o načinu života neandertalaca pomoću znanosti te o njihovim sličnostima, a ne različitostima prema današnjim ljudima.

Knjiga sadrži još i pojmovnik, kazalo i bibliografiju. Na kraju može se još jedino reći da je knjiga nezamjenjiv izvor svježih i modernih informacija i znanstvenog pristupa koji podrazumijeva znanstvenost i analitičnost, ali jednako tako i interdisciplinarnost i vrhunsku informiranost u novim znanstvenim metodama.

Vanja Skeledžija

Vicko Kapitanović, *Kršćanska arheologija*, Knjižnica zbornika Kačić: monografije, dokumenti, građa, sv. 44, Franjevačka provincija Presvetoga Otkupitelja: Zbornik Kačić, Split 2006., 285 str.

U izdanju Franjevačke provincije Presvetog Otkupitelja, Zbornik "Kačić" objavljena je knjiga/priručnik prof. dr. Vicka Kapitanovića, *Kršćanska arheologija*, koja ima opseg od 286 stranica. Glavni i odgovorni urednik je prof. Hrvatinić Gabrijel Jurišić, recenzenti akad. Nenad Cambi, dr. Emanuel Hoško, dr. Slavko Kovačić i akad. Franjo Šanjek, naši ugledni znanstvenici i istraživači antičke i srednjovjekovne hrvatske baštine koji su navedeni priručnik pohvalno ocijenili, a Senat Sveučilišta u Splitu svojom odlukom od 22. svibnja 2006. odobrio ga kao udžbenik namijenjen studentima Bogoslovnoga fakulteta u Splitu na kojemu prof. dr. Kapitanović već niz godina predaje taj kolegij.

Tijekom predavanja i seminara autor je uvidio da još uvijek nemamo prikladne literature o starokršćanskoj arheologiji na hrvatskome jeziku, unatoč izvrsnoj monografiji arheologa Nenada Cambija, *Antika*, koja u sažetom poglavlju govori o ranokršćanskoj civilizaciji, i da taj nedostatak čini izvjesnu poteškoću studentima pri praćenju nastave. Stoga se, na temelju vlastite prakse te dobrog poznavanja izvora i strane literature, odlučio na pisanje novog priručnika. Taj je priručnik izuzetno vrijedan i nadasve koristan udžbenik, ne samo za studente Bogoslovnog fakulteta nego i za sve studente arheologije na našim fakultetima, koji će ih uputiti u osnove starokršćanske arheologije, graditeljstva, sakralne arhitekture, crkava, grobalja, natpisa i svega što je u svezi s tom kršćanskom kulturnom baštinom na hrvatskim prostorima, pa i izvan njih. No, priručnik će biti od velike koristi i ostalim zainteresiranim čitateljima kojima će razjasniti brojne nejasne pojmove iz antičke graditeljske baštine ili iz teologije.

Priručnik *Kršćanska arheologija* sastoji se od devet poglavlja koja sadrže brojne slikovne priloge i crteže te pisma, natpise i tekstove, kojima autor dodaje korištene izvore i literaturu, zaključno razmatranje na engleskom, njemačkom i talijanskom jeziku, završavajući na kraju s kazalom vlastitih imena, zemljopisnih naziva te pojmova i stvari.

I. poglavlje, *Arheologija i njezina važnost* (1-10), sadrži autorov osvrt na opseg arheoloških proučavanja, na arheologiju kao znanost kojoj su, da bi riješila neka probleme, potrebne srodne znanstvene discipline, tzv. pomoćne povijesne znanosti, paleografija, diplomatika, epigrafija i toponomastika. Nadalje se govori o važnosti arheologije, o arheološkim otkrićima i iskapanjima, o zaštiti i znanstvenoj obradi spomenika te o njihovu krijumčarenju i falsificiranju.

II. poglavlje, *Kršćanska arheologija i njezin povijesni razvoj* (11-18), ispunjeno je podnaslovima u kojima se govori o razdoblju koje obuhvaća kršćanska arheologija (od Kristova rođenja do kraja 7. ili početka 8. st.), o cilju njezina proučavanja, o prvim poznatim kršćanskim arheolozima (sv. F. Neriju, sv. K. Boromejskom, J. P. Kirschu, A. Banduriju, don F. Buliću, fra L. Marunu, don L. Jeliću, J. Brunšmidu, don K. Stošiću) i brojnim drugima iz novijeg doba (S. Gunjači, Ž. Rapaniću, D. Rendiću Miočeviću, N. Cambiju i E. Marinu) koji su istraživali na brojnim arheološkim lokalitetima današnje Hrvatske i dali važne rezultate za arheološku znanost.

III. poglavlje, *Pisana vrela* (19-24), sadrži u podnaslovima autorov osvrt na Sveto pismo kao prvorazredan izvor za istraživanje i proučavanje starokršćanskih spomenika na kojemu se temelji potpuni život čitave Crkve, zatim na Nauk ili Djela dvanaestorice apostola, na apostolsku predaju, apostolske oce, na apologete, na protuheretičke spise, te ostale kršćanske pisce od 3. do 6. stoljeća, na apokrifne spise, na procese mučenicima i kalendare i na sakramentare, zaključno s osvrtom na putopise i mjestopise.

IV. poglavlje, *Arhitektonski spomenici* (25-88), posebno je zanimljivo jer se u njemu autor osvrće na kršćanske građevine (crkve, crkveni inventar, groblja) koje su nastale u razdoblju i prije nego su kršćani dobili slobodu i poslije toga. I dok se u doba progonstva mogu tek tu i tamo nazrijeti pojedini oblici kršćanskih građevina, u razdoblju slobode kršćani su u arhitekturi slijedili određena pravila gradnje sa stilskim obilježjem ili načinom gradnje koji je najčešće bio u upotrebi: *opus quadratum*, *o. latericium*, *o. reticulatum*, *o. sectile*, *o. signinum*, do potkraj sedmoga stoljeća. U sljedećim podnaslovima autor govori o građevinama i obredima prije ozakonjenja kršćanstva i onima iz 3. stoljeća, o krstionicama i krštavanju o kojemu

govori Apostolski nauk, o crkvenoj kući i euharistijskom slavlju, o krsnim zdenicima i krstionicama i njihovu obliku, te obredu krštenja koji se zbivao u za to posebno pripremljenim prostorijama. U daljnjim se podnaslovima govori o nastanku i razvoju ranokršćanskih crkava, tj. o bazilikama (njihov historijat), njihovu nastanku i razvoju, o vanjskim i unutarnjim dijelovima, inventaru i podjeli (lađa, transept, oltar, ciborij, apsida, sjedala za svećenike, oltarna pregrada, kor, ambon, kripta, stupovi, itd.), o oblicima bazilika (krovna konstrukcija, kupola, izduženi oblik), okrugloga, četverolisnoga, križnog i mješovitog tipa, te o nazivu ili titulu bazilika (gradskih, izvangradskih, dvojnih/geminate). U podnaslovu *Groblja i štovanje pokojnika* autor detaljno govori o prvim kršćanskim grobljima, o načinu pokapanja, o katakombama, o podzemnim grobovima i na kraju, završavajući to poglavlje, o grobovima mučenika/martyra.

V. poglavlje, *Epigrafski spomenici* (89–100), sadrži opći osvrt na epigrafiju kao pomoćnu povijesnu disciplinu koja se bavi proučavanjem latiničkih (i drugih) kršćanskih natpisa na tvrdoj podlozi, koji su pisani kvadratnom ili rustičnom kapitalom. Nastavljajući osvrtom na ulogu natpisa u antici i njihov doprinos povijesti te stvaranju dviju najpoznatijih zbirki natpisa *Corpus inscriptionum Graecorum* (Berlin 1828.) i *Corpus inscriptionum Latinorum* (Berlin 1868.), kojima bi se još mogla pridodati i zbirka kršćanskih natpisa iz Rima (1922.), autor nadalje govori o dva osnovna tipa pisma, o grčkom i o latinskom, o njihovu obliku (capitala quadrata, c. rustica, te kurzivna kapitala), o kraticama (*abbreviatama*) i stezanju riječi (*kontraktacijama*), o interpunkcijskim znakovima, o brojevima (rimskim i grčkim) te o tekstovima natpisa na sarkofazima i drugim spomenicima.

VI. poglavlje, *Alegorija i simbolika na ranokršćanskim spomenicima* (101–112), posebno je zanimljivo s obzirom na to da je autor dopunio tekst brojnim slikovnim priložima ranokršćanskih simbola (ribe, križa, pastira, janjeta, golubice) te nove simbolike (zvijezda, lavova), koju su sami kršćani stvarali kroz protekla razdoblja. Pri kraju poglavlja autor razrađuje i objašnjava značenje pojedinih simbola.

VII. poglavlje, *Istaknutije kršćanske građevine* (113–130), važno je za razumijevanje kršćanske arhitekture, posebno crkvenih građevina u Kristovoj domovini i u Rimu, iz kojih se središta širio snažan utjecaj na nastanak građevina ostaloga kršćanskog svijeta. Autor kao središte izvora kršćanskoga graditeljstva stavlja na prvo mjesto Rim, koji je poznat po mnogim i raznolikim kršćanskim građevinama različitog tipa, oblika i veličine, a na drugo Jeruzalem s Kristovim grobom i bazilikom nad njim; slijedi osvrt na ostale bazilike, kršćanska groblja i druge spomenike u Carigradu, Solunu, istočnom Iliriku, te na grobove apostolskih prvaka, na vaticansku nekropolu, zaključno s rimskim katakombama. Tekst poglavlja poprate brojni crteži i ilustracije.

VIII. poglavlje, *Pisana vrela i ranokršćanski spomenici na području nastanjenom Hrvatima* (131–184), nadopunjuje našu spoznaju o životu kršćana u nedostatku pisanih izvora. Riječ je o zapadnom rimskom Iliriku, gdje su se kasnije naselili Hrvati i ostali slavenski narodi. Od tih vrela svakako su na prvomu mjestu spisi Novog zavjeta koji govore o prvim vjerovjesnicima u Iliriku (sv. Pavlu, sv. Luki i dr.), o prvim mučenicima/martirima na tom području (sv. Euzebiju, sv. Mavru, sv. Dujmu i dr.) te o prijenosu i štovanju njihovih relikvija (u Solunu, Carigradu, Rimu, Akvileji, Zadru, Saloni). Nadalje se govori o lokalitetima ostataka kršćanskih molitvenih okupljališta u Saloni, Poreču i Zadru, te o bazilikama i mauzolejima, crkvenom inventaru, krstionicama, o grobnim kapelama, bazilikama i građevinama mučeni-

ka (na Marusincu, Kapljuču) na cijelom području uzduž jadranske obale, uključujući i dio današnje Republike Bosne i Hercegovine.

IX. poglavlje, *Starohrvatski kršćanski spomenici* (185-236), završno je poglavlje u kojemu se na vrlo pregledan način govori o pisanim vrelima nehrvatskog podrijetla (*Annales Francorum*, *Annales Fuldenses*, *De administrando imperio*), o svjedočanstvu vrela, o franačkom utjecaju i pokrštavanju, o crkvenoj organizaciji i starohrvatskim crkvama i njihovim oblicima te o kamenim spomenicima. U prilogu je autor uvrstio brojne tekstove pisama, natpisa na latinskom jeziku i glagoljici. Na kraju tog poglavlja autor je dodao odabran popis korištenih vrela i literature (237-244) te cjelovit popis slika i crteža (245-256). Slijedi sažetak priručnika na engleskom, njemačkom i talijanskom jeziku te kazalo vlastitih imena, pojmova i stvari s kraćim pogovorom fra Gabrijela Jurišića.

I na kraju, dometnimo: priručnik dr. Vicka Kapitanovića, koji uz tekst sadrži i brojne i nezaobilazne crteže sa slikama starokršćanskih građevina i spomenika, vrlo je važan doprinos razvoju i spoznaji naše kršćanske arheologije i njezinu razumijevanju, nezaobilazan prilog hrvatskoj arheološkoj literaturi o starokršćanskoj baštini na hrvatskom tlu, te uvelike koristan studentima arheologije i povijesti staroga vijeka koji će zbog jasne koncepcije i preglednosti udžbenika s lakoćom svladati to izuzetno zanimljivo gradivo. Sve pohvale autoru i njegovu trudu za iznimno vrijednu knjigu!

Ante Gulin

Harald Krahwinkler, ... in loco qui dicitur Riziano ..., *Zbor v Rižani pri Kopru leta 804, Die Versammlung in Rižana/Risano bei Koper/Capodistria im Jahre 804*, Knjižnica Annales 40, Koper 2004., 191 str.

U Kopru je 2004. godine u ediciji *Knjižnica Annales* koju izdaju *Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče* i *Zgodovinsko društvo za južno Primorsko* objavljena knjiga Haralda Krahwinklera, djelatnika *Odjela za povijest istočne i jugoistočne Europe Instituta za povijest Sveučilišta u Klagenfurtu*, o Rižinskom placitu iz 804. godine. Prema autorovim riječima knjiga je nastala na temelju istraživanja provedenih za potrebe pisanja knjige o Furlaniji, a 1200. obljetnica Rižanskog sabora te nova istraživanja bili su dodatni impuls za objavljivanje ove knjige, kao i ponovnog izdanja transkripcije i faksimila listine. Knjiga je pisana dvojezično, slovenskim i njemačkim jezikom. U *Uvodu/Einleitung* (11-12/105-106) autor ističe važnost listine za proučavanje političke i društvene prošlosti Istre, sjeverne Italije, Franačke i Bizanta, a sukladno tome citira i gledišta suvremene historiografije o Rižanskom placitu (Giovanni de Vergottini, Lujo Margetić, Georg Waitz). U poglavlju *Izročilo/Überlieferung* (13-15/107-109) autor opisuje rukopis *Codex Trevisaneus*, koji sadrži jedini danas poznati prijepis listine.

Tim kratkim cjelinama slijedi opširnije poglavlje *Prosopographica* (17-30/111-126). U njemu nas autor upoznaje s glavnim akterima listine. Prvi među njima je vojvoda Ivan (17-20), glavni predstavnik feudalne vlasti i provoditelj franačkih reformi u Istri. Budući da je većina teksta listine posvećena pritužbama protiv vojvode Ivana, autor opisuje i glavne karakteristike njegova vladanja. Gradeškog patrijarha Fortunata (20-25) autor opisuje kao profranačkog čovjeka, a posebno ističe njegovu važnost za održavanje Rižanskog placita. Također razmatra okolnosti koje su potaknule uzdizanje Fortunata na metropolitisku čast,